

УДК 343.98

Тунтула Олександра Сергіївна –

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу
Юридичного факультету,
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

Oleksandra S. Tuntula –

*candidate of juridical sciences, associate professor,
assistant professor of civil and criminal law and procedure department
of Law Faculty
Black Sea National University named after Petro Mohyla
(10 68 Desantnikov Street, Nikolayev, Ukraine, 54003)*

Ковальова Ольга Миколаївна –

*викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету № 3 Одеського
державного університету внутрішніх справ*

Olga M. Kovaleva –

*lecturer of the Department of Criminalistics, Forensic Medicine and Psychiatry of faculty number 3
Odessa State University of Internal Affairs
(1 Uspenska Street Odesa 65000 Ukraine)*

Мірошниченко Сергій Сергійович –

*студент групи 651 М юридичного факультету
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

Sergey S. Miroshnichenko –

*student of group 651 M, Law Faculty,
Black Sea National University named after Petro Mohyla
(10 68 Desantnikov Street Nikolayev Ukraine 54003)*

Розвиток та подальша наукова апробація основ слідознавства як базисного часткового вчення криміналістики та ординстики

У статті викладено та піддано подальшому розвитку та науковій апробації положення слідознавства як базисного часткового вчення криміналістики та ординстики. У цьому зв'язку запропоновано варіант визначення сутності та співвідношення понять «сліди», «траси» і «субстанції». На цій основі уточнено поняття слідознавства як базисного часткового вчення криміналістики та запропонована класифікація слідів, трас та субстанцій. Особу увагу приділено класифікації слідів діяння правопорушення за слідоутворюючим об'єктом.

Ключові слова: *антиделіктні сліди, слідознавство, траси, субстанції, сліди діяння правопорушення, парасліди діяння правопорушення, квазісліди діяння правопорушення.*

В статье изложены и подвергнуты дальнейшему развитию и научной апробации положения следоведения как базисного частного учения криминалистики и ординстики. В этой связи предложен вариант определения сущности и соотношения понятий «следы», «трассы» и «субстанции». На этой основе уточнено понятие следоведения как базисного частного учения криминалистики и предложена классификация следов, трасс и субстанций. Особое внимание уделено классификации следов деяния правонарушения по слеодообразующему объекту.

Ключевые слова: антиделіктні следи, слідоведення, траси, субстанції, следи діяння правонарушення, параследи діяння правонарушення, квазіследи діяння правонарушення.

O.S. Tuntula, O.M. Kovaleva, S.S. Miroshnichenko Development and Further Scientific Approbation of Tracing Studies as Basic Part of Forensic and Ordistics

The article develops and researches provisions of tracing studies as basic partial doctrine of forensic and ordistics. It has been proposed to define essence and differences between the notions “traces”, “track” and substances when the notion “traces” covers the notions “traces” and “substances” and the last one is basic objects of tracing studies. The notion “anti-tort traces” and their classification on the traces of certain objects which leave traces, traces, paratraces and quasi traces of crime have been considered. As a result the notion of tracing studies as basic partial doctrine of forensic and ordistics which shall be taught in forensic techniques. At the same time tactics and methodology of forensic and ordistics should include peculiarities of tactical and methodological work with traces in the context of conducting certain practical activities or combination of activities and counteraction to certain types and groups of crimes or counteraction to crimes under special circumstances. It has been noted that tracing studies should have two parts which are “trace evidence analysis” and “substance studies”. They should be taught at the same time within the course of forensic or ordistics because traces can be represented by tracks and substances. It has been highlighted that anti-tort traces can appear with or without tracks or substances. Classification under various grounds of traces, tracks and substances has been clarified. According to the object which leaves traces during the crime traces are classified on traces left by a person (skin, traces left by teeth, nails, clothes, hair, exudation), by vehicle (animal drawn, wheel, tracked transport vehicle, railway, water, air, lift, pipe transportation), use of means of criminal offense, physical, chemical and biological acts.

Keywords: anti-tort traces, tracing studies, tracks, substances, traces of crime, paratraces of crime, quasi traces of crime.

Постановка проблеми. Протидія кримінальному та будь-якому іншому виду правопорушення можлива лише за умови отримання від суб’єктивних, об’єктивних та змішаних джерел антиделіктних відомостей, що у разі тільки наявності у них невід’ємної сукупності базисних основних юридичних властивостей перетворюються у докази. Останні ж можуть бути використані в антиделіктному доказуванні тільки за умов наявності такої їх сукупності, що є узгодженою та достатньою для прийняття певного процесуального рішення. У той же час, вказані докази та інші види антиделіктних відомостей можна отримати шляхом особистого чи експертного дослідження тих матеріальних чи ідеальних змін, що утворюються у процесі готування чи вчинення правопорушення або приховування такого роду змін чи при здійсненні аналогічних дій щодо інших антиделіктне значимих юридичних фактів або шляхом утримання від здійснення такого роду дій, що означає скоєння правопорушення шляхом бездіяльності.

З урахуванням цього виникає необхідність узагальнити максимально широке кола відповідних традиційних та інноваційних

підходів, щоб виявити найбільш виважені варіанти вирішення питань з формування основ слідознавства як базисного часткового вчення криміналістики та ордістики, предметом якого і є вивчення сутності, класифікації такого роду змін та наукових основ відповідної сукупності наукових знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказане базисне часткове вчення криміналістики та ордістики в різних підручниках криміналістики іменується достатньо по-різному, але здебільшого словом «Трасологія» чи словосполученням «Криміналістична трасологія» [1, с. 112-142; 9, с. 160-199; 10, с. 45-60; 11, с. 90-110 та ін.]. У деяких випадках ця тема іменується словом «Слідознавство» [14, с. 112-399 та ін.]. Останнім часом з’явилися й компромісні назви, зокрема такі, як «Вчення про сліди (трасологія)» [8, с. 130-140] тощо. Запропоновано розгляд цієї теми і в межах двох самостійних тем «Трасологія» та «Субстанціологія» [3, с. 23-25; 4, с. 24-26 та ін.].

Невирішені раніше проблеми. У такому аспекті залишається невирішеною проблема із найбільш точного визначення сутності та

класифікації спочатку об'єктів дослідження даної сукупності наукових знань, а все на цьому ґрунті й найбільш обґрунтованого найменування, поняття, внутрішньо дисциплінарного статусу та інших наукових основ даної сукупності наукових знань в межах як криміналістики, так й ордістики – найбільш споріднених методичних антиделіктних неправових юридичних наук.

Мета статті. Подальший конструктивний розвиток та апробація у вітчизняному фаховому виданні, що цитується у міжнародній наукометричній базі даних, інноваційного розуміння об'єктів та наукових основ слідознавства і складає основне завдання дійсної публікації.

Виклад основного матеріалу. Максимально широке вивчення доступних наукових та навчальних джерел з вказаної проблематики дозволило встановити, що найбільш обґрунтований варіант розв'язання цього питання можна запропонувати на підставі положень, що викладені в одній з останніх публікацій О.А. Кириченка та О.С. Тунтули [6, с. 4-14], в якій підкреслюється особлива актуальність уточнення сутності та співвідношення спочатку понять «сліди», «траси» та «субстанції», а вже потім і семантичного значення слів «слідознавство», «трасологія» і «субстанціологія» [6, с. 4], коли поняття «сліди» має охоплювати поняття «траси» і «субстанції» і останні представляють собою базисні об'єкти слідознавства.

З урахуванням викладеного слідознавство повинне мати два розділи «трасологію» та «субстанціологію», положення яких повинні викладатися в навчальному курсі криміналістики чи ордістики паралельно, оскільки сліди одночасно можуть бути представлені як трасами, так й субстанціями.

Основоючись на дисертаційні та інші позиції С.А. Кириченка [7, с. 142, 178-179; 12, с. 127], О.С. Тунтула пропонує будь-які матеріальні чи ідеальні зміни, процес виникнення яких має значення для правильного вирішення певної антикримінальної чи іншої антиделіктної справи або у більш широкому розумінні для ефективної, раціональної та якісної протидії певному правопорушенню правильніше іменувати «антиделіктними слідами», які за характером зв'язку із діянням

правопорушення більш виважено класифікувати таким чином:

1. **Сліди певного слідоутворюючого об'єкта**, тобто матеріальні чи ідеальні зміни у вигляді трас, субстанцій чи обох одночасно, що виникли в результаті певного впливу або дії конкретного об'єкта.

2. **Сліди діяння правопорушення** – аналогічні матеріальні чи ідеальні зміни, які виникли при підготовці або вчиненні діяння певного правопорушення, або приховування таких змін.

3. **Парасліди діяння правопорушення** – аналогічні матеріальні та ідеальні зміни, процес виникнення яких має інший, ніж причинний, зв'язок із діянням певного правопорушення (підготовка, вчинення, приховування).

4. **Квазісліди діяння правопорушення** – аналогічні матеріальні та ідеальні зміни, процес виникнення яких не має з діянням правопорушення зовсім ніякого зв'язку, проте цим самим такі зміни набувають певного значення для правильного вирішення антикримінальної і іншої антиделіктної справи чи для якісної, ефективної і раціональної протидії певному правопорушенню [6, с. 4].

Для демонстрації наявності різного характеру зв'язків між діянням правопорушення і тими змінами, які виявленні на місці цього діяння, можуть бути наведені такі приклади. В одному випадку на місці заподіяння тяжких тілесних пошкоджень знайшли кримінальну механічну зброю – металевий дріт, а в процесі обшуку в помешканні підозрюваного – аналогічні металеві дроти. Згідно з експертним висновком, усі ці дроти мали субстанції речовини загальної групової належності з ґрунтом місця їх зберігання, що відіграло вирішальну роль у розкритті цього злочину. Виникнення матеріальних змін у вигляді субстанцій ґрунту на металевому дроті з місця діяння та металевих дротах із помешкання переслідуваного мало з діянням заподіяння тілесних пошкоджень непрямої зв'язок, встановлення якого в такому випадку набуло певного криміналістичного значення [12, с. 127-128].

В іншому випадку в процесі огляду місця крадіжки одягу з універмагу знайшли старий одяг переслідуваного та цінник від джинсового костюма, який було викрадено. На ціннику

виявили слід папілярного візерунка пальця людини, за яким на підставі даних криміналістичного обліку було встановлено підозрюваного. Затриманий свою вину не визнавав, а згідно з висновком одорологічної експертизи слідів його індивідуального запаху на старому одязі з місця діяння виявлено не було, в результаті чого розпочали пошук іншого підозрюваного. Згодом такого підозрюваного було встановлено, причетність його до крадіжки довели не тільки наявністю слідів його індивідуального запаху на старому одязі з місця діяння, але й сукупністю інших доказів. Обвинувачення з першого підозрюваного було знято, оскільки було доведено, що слід папілярного візерунка пальця руки він залишив на ціннику від викраденого костюма ще до крадіжки, коли приміряв цей одяг.

Утворення сліду пальця руки першого підозрюваного на ціннику від викраденого костюма не мало ніякого зв'язку з крадіжкою, але набуло вирішального значення для зняття з нього обвинувачення [12, с. 128].

Дуже важливо встановити, чим саме можуть бути представлені ідеальні чи матеріальні зміни, які **можуть проявитися**, перш за все, у:

1. Наявності трас (відбитків, діагностичних чи ситуативних відображень) певного виду, наприклад, відбитків взуття на ґрунті та ін.

2. Відсутності трас (відбитків, діагностичних чи ситуативних відображень) певного виду, які мали б бути на тому чи іншому об'єкті відповідно з установленим чи припущеним механізмом та іншими умовами взаємодії об'єктів у процесі діяння, що розслідується. Це так звані «негативні сліди (обставини)», зокрема відсутність відбитків рельєфу поверхні дроту на шії трупа потерпілого, коли є свідчення заявника, що потерпілого він знайшов у петлі з цього дроту, а тому вважає, що той покінчив життя самогубством.

3. Наявності субстанцій певного виду та природи, наприклад, металевих ошурок під дугою замка, яку розпиляли, та ін.

4. Відсутності субстанцій такого виду чи природи, якої вони мали б бути у тій чи іншій ситуації, зокрема, відсутність крові на місці

знаходження трупа людини з чисельними важкими тілесними пошкодженнями тощо.

5. Поєднанні вказаних ситуацій [7, с. 142, 178-179].

Таким чином, поняття «сліди» є більш широким, ніж поняття «траси» та «субстанції», і охоплює останні, причому з подвійною характеристикою їх наявності: тобто як присутності, так і відсутності в певному місці чи на певних речових джерелах [12, с. 128].

Виходячи зі співвідношення понять «сліди», «траси» та «субстанції», можна зазначити, що цю тему недостатньо обґрунтовано іменувати:

1. «Слідознавство» без чіткого уявлення сутності та співвідношення понять «сліди», «траси» та «субстанції» як об'єктів слідознавчого дослідження.

2. Тільки як «Трасологія» або «Субстанціологія», оскільки такі назви не можуть охопити всіх наявних різновидів криміналістичних слідів, і в цьому випадку є два спеціальні часткові вчення як слідознавства, так і криміналістики в цілому [12, с. 129].

Недоцільно положення слідознавства розподіляти й між самостійними темами «Трасологія» і «Субстанціологія», які тісно взаємопов'язаними спеціальними частковими вченнями криміналістики. У процесі протидії кримінальним правопорушенням частіше використовуються не траси чи субстанції, а комбіновані сліди у вигляді як трас, так і субстанцій. Наприклад, сліди папілярних візерунків пальця руки людини треба розглядати як відбитки цього візерунка і як потожирові чи інші субстанції зі шкіри пальця руки людини або з поверхні трасосприймаючого об'єкта, за допомогою яких були утворені ці відбитки [12, с. 129].

Помилково розглядати слідознавство і тільки як галузь криміналістичної техніки. Фактично його положення мають бути розподілені між другою, третьою та четвертою частинами навчального курсу криміналістики. Фактично слідознавство є базисним частковим криміналістичним ученням, положення якого пронизують другу, третю та четверту частини навчального курсу криміналістики, об'єднавши при цьому положення трасології та субстанціології, самостійне розміщення яких у вигляді розділів (спеціальних часткових вчень)

слідознавства доцільне лише у процесі монографічного та іншого наукового їх дослідження [12, с. 129].

Перш ніж визначити поняття слідознавства як базисного часткового криміналістичного вчення, треба акцентувати увагу на тому, що ця дефініція в загальному плані має успадкувати поняттєутворюючі ознаки поняття як криміналістики, так й ординстики, які побудовані у т. ч. й на результатах дослідження Ю. О. Ланцедовою сутності, послідовності та інших закономірностей роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей [13, с. 190-191], а також О. С. Тунтули з приводу новітньої концепції міждисциплінарного криміналістичного (процесуального, позапроцесуального) та ординстичного ступеневого сутнісного видового поділу практичних дій у антикримінальному судочинстві [15, с. 50-51, 177].

З урахуванням вказаних результатів, **слідознавство** в рамках спеціального курсу криміналістики треба розглядати **базисне часткове вчення**, яке за першою концепцією криміналістики на основі пізнання сутності, послідовності та інших закономірностей роботи з різного виду антиделіктними слідами кримінального правопорушення у вигляді трас та/або субстанцій, розробляє гласні технічні засоби роботи з такого роду трасосубстанціями і загальні правила поводження з цими засобами, тактичні прийоми проведення окремих отримуючих і дотримуючих процесуальних та позапроцесуальних дій або їх комбінації, у тому числі із негласними заходами, в процесі яких проводиться робота з антиделіктними слідами, а також гласні методичні рекомендації щодо здійснення такої роботи на кожній із стадій протидії окремим видам і групам кримінальних правопорушень [12, с. 129].

Робота зі слідами може здійснюватися за допомогою складових частин і негласної методики протидії правопорушенням, що вже утворює предмет ординстичного слідознавства, поєднання якого із криміналістичним слідознавством логічно призводить до появи полінаукового слідознавчого напрямку, що постійно розвивається і має існувати лише в контексті узгодженого монографічного та іншого фундаментального дослідження проблем слідознавства. З іншого боку, як

криміналістичне, так й ординстичне слідознавство поділяється на трасологію та субстанціологію, положення яких мають пронизувати другу, третю та четверту частини навчального курсу відповідно криміналістики та ординстики, що у низці публікацій О. А. Кириченка та ін. [12, с. 130 та ін.] представлено наступним чином.

Основні положення слідознавства (траसології, субстанціології), тобто «Основи слідознавства», повинні розміщатися в техніці, зокрема, положення про поняття, різновиди та класифікацію слідів, трас і субстанцій, визначення предмета та системи слідознавства, основні положення збирання та особистого дослідження окремих різновидів слідів (трас, субстанцій) тощо [12, с. 130].

У третій частині навчального курсу криміналістики «Тактика» відведено місце тактичним прийомам збирання та особистого дослідження окремих видів слідів (трас, субстанцій), підготовки матеріалів, призначення та проведення найбільш актуальних експертних досліджень певних видів слідів та ін. [12, с. 130].

І, врешті-решт, четверта частина криміналістики – «Методика» – повинна містити розгляд особливостей збирання, особистого та експертного дослідження та іншої роботи з певними різновидами слідів (трас, субстанцій) у процесі протидії окремим видам і групам кримінальних правопорушень [12, с. 130].

Робота зі слідами правопорушення фактично притаманна не тільки антикримінальному, а й іншим видам судочинства: конституційному, адміністративному, трудовому, цивільному та господарському [12, с. 130], що надає цій сукупності знань широких міждисциплінарних зв'язків.

У процесі розгляду питання щодо співвідношення понять «траси», субстанції» та «сліди» вже були розглянуті підходи до класифікації слідів діяння правопорушення, трас та субстанцій за декількома основами, з урахуванням чого можуть бути сформульовані такі їх класифікаційні поділи:

1. Слідів діяння правопорушення за сукупністю властивостей, що визначають видову відмінність, на:

1.1. Траси:

1.1.1. Відбитки.

1.1.2. Відображення: 2.1.2.1. Діагностичні відображення. 2.1.2.2. Ситуативні відображення.

1.2. Субстанції.

2. **Відбитків за характером слідосприймаючого об'єкта** на:

2.3.1. Матеріальні відбитки (на твердому тілі, що має сталу форму).

2.3.2. Ідеальні відбитки (у свідомості людини) [14, с. 130].

Поділ відображень і субстанцій на матеріальні та ідеальні не має сенсу. Як субстанції, так і відображення і відбитки незалежно від своїх розмірних характеристик відображаються у свідомості людини лише у вигляді ідеальних відбитків: слідів пам'яті, ідеальних слідів, які самі вже розмірів не мають. Ідеальні сліди чи сліди пам'яті можуть бути лише більш чи менш чіткими та повними, що залежить уже, перш за все, від того, наскільки добре та повно людина запам'ятала відбитки, відображення чи субстанції та зберегла їх ідеальні відбитки у своїй пам'яті, незалежно від того, яких саме розмірних характеристик відбитки, відображення чи субстанції вона спостерігала раніше [12, с. 130].

Наукове та прикладне значення мають ще й інші класифікаційні поділи слідів діяння правопорушення, трас та субстанцій, зокрема **за розмірними характеристиками**:

1. **Сліди діяння правопорушення** на:

1.1. Макросліди.

1.2. Мікросліди.

1.3. Ультрамیکросліди.

1.4. Ультрасліди [12, с. 130].

2. **Субстанції** на:

2.1. Макросубстанції.

2.2. Мікросубстанції.

2.3. Ультрамікросубстанції.

2.4. Ультрасубстанції [12, с. 131].

3. **Траси (відбитки, відображення)** на:

3.1. Макротраси (макровідбитки, макровідображення).

3.2. Мікротраси (мікровідбитки, мікровідображення).

3.3. Ультрамікротраси (ультрамікровідбитки, ультрамікровідображення).

3.3. Ультратраси (ультравідбитки, ультравідображення) [12, с. 131].

Критерії віднесення слідів діяння правопорушення, трас і субстанцій до кожної з

цих розмірних груп такі ж саме, як і щодо макрооб'єктів, мікрооб'єктів, ультрамікрооб'єктів та ультраоб'єктів.

Треба звернути увагу на такі особливості:

1. Слова «макросліди», «макротраси (макровідбитки, макровідображення)» і «макросубстанції» у практиці протидії кримінальним правопорушенням не використовується [12, с. 131].

Замість останнього слова застосовуються назви звичайних предметів та речовин, наприклад, металевий дріт (як кримінальна вогнепальна зброя), рукавичка чи інший одяг потерпілого тощо, а на заміну слів «макросліди» і «макротраси (макровідбитки, макровідображення)» – узагальнюючі слова «сліди», «траси (відбитки, відображення)», зокрема антиделіктні сліди ніг людини на підлозі, відбитки протекторів коліс транспорту на ґрунті, відображення дії кислоти на шкіряних деталях одягу потерпілого тощо [12, с. 131].

Коли ж ідеться про мікрооб'єкти, ультрамікрооб'єкти та ультраоб'єкти, то термінологія вже уточнюється щодо слідоутворюючого об'єкта, наприклад, мікротраси від нарізів ствола вогнепальної зброї на кулі, ультрамікросубстанції чи ультрасубстанції порохових газів на шкірі рук підозрюваного тощо [14, с. 131].

2. Із поділом мікрооб'єктів за розмірами пов'язана класифікація слідів діяння правопорушення, трас і субстанцій на видимі, маловидимі та невидимі, що визначається щодо умов візуального сприйняття їх неозброєним оком людини.

У цьому відношенні видимими є макросліди, макротраси і макросубстанції, маловидимими – найбільш великі мікросліди, мікротраси і мікросубстанції, а невидимими – більш дрібні мікросліди, мікротраси і мікросубстанції та всі ультрамікросліди, ультрамікротраси, ультрамікросубстанції, ультрасліди, ультрасубстанції, ультратраси (ультравідбитки, ультравідображення).

Проте маловидимими та невидимими можуть бути й латентнооб'єкти (латентні сліди, латентні траси, латентні субстанції), причини невидимості яких уже обумовлюються не розмірами, а іншими причинами: скритістю за шаром певної речовини, характером поверхні

їхнього носія (недостатня контрастність, безколірність, бугроватість чи шерохватість та ін.

Виходячи з цих положень, як латентні сліди діяння правопорушення (латентні траси, латентні субстанції) можуть виступати макросліди (макротраси, макросубстанції), мікросліди (мікротраси, мікросубстанції), ультрамікросліди (ультрамікротраси, ультрамікросубстанції) та ультрасліди (ультрасубстанції) [2, с. 50].

Наукове та прикладне значення має класифікація слідів діяння правопорушення за слідоутворюючим об'єктом і механізмом утворення.

Класифікація слідів діяння правопорушення за слідоутворюючим об'єктом в одному з навчальних посібників з криміналістики [12, с. 131-132] була представлена таким чином:

1. Сліди людини:

1.1. Шкіряного покрову людини: 1.1.1. Папілярних візерунків (пальців рук, долонь рук, ступенів ніг). 1.1.2. Ліктів рук. 1.1.3. Колін ніг. 1.1.4. Голови (губ, носа, щік, підборіддя, вушних раковин, лоба тощо). 1.1.5. Інших частин тіла людини.

1.2. Зубів.

1.3. Нігтів.

1.4. Одягу:

1.4.1. Рук (рукавичок, текстильної тканини з області ліктів тощо).

1.4.2. Ніг (панчів, шкарпеток, колгот, взуття, текстильної тканини з області колін тощо) [12, с. 131].

1.4.2. Іншого одягу, його аксесуарів та предметів постійного носіння (хлястиків, гудзиків, окулярів, годинників, трості, парасольки, пейджера, мобільного телефону, кілець та інших коштовностей тощо).

1.5. Волосся з голови, лобка та інших частин тіла людини.

1.6. Виділень (потожирової речовини, крові, слини, сперматозоїдів, сечі, екскрементів тощо) і речовин із тіла, одягу, взуття та предметів постійного носіння людини [12, с. 132].

2. Транспортних засобів:

2.1. Гузового транспорту і тварин.

2.2. Колісного транспорту (велосипедів, інвалідних колясок, мотоциклів, моторолерів,

автомобілів та інших самохідних машин, тролейбусів тощо).

2.3. Гусеничного транспорту (танків, тракторів, екскаваторів та ін.).

2.4. Залізничного транспорту: міського (трамваїв, потягів метрополітену тощо), відомчого (вагонеток, дрезин, потягів та ін.). загального (потягів тощо), розважального (атракціонних потягів тощо).

2.5. Водного транспорту: річкового, морського, змішаного.

2.6. Повітряного транспорту (вертольотів, літаків, повітряні куль, планерів та ін.).

2.7. Ліфтоескалаторного транспорту.

2.8. Трубопровідного транспорту [12, с. 132].

3. Застосування знарядь кримінального правопорушення:

3.1. Знарядь злому: 3.1.1. Розрізу. 3.1.2. Проколу. 3.1.3. Розрубу. 3.1.5. Розпилу. 3.1.6. Свердлення. 3.1.7. Розриву. 3.1.8. Розлому. 3.1.9. Зсуву.

Можливе й поєднання вказаних знарядь, зокрема, колючо-рублячі, колючо-ріжучі та ін.

3.2. Протиправного поводження із кримінальною вогнепальною зброєю і боєприпасами.

3.3. Протиправного поводження із кримінальною механічною зброєю і боєприпасами.

3.4. Протиправного поводження із кримінальною вибуховою зброєю, вибуховими пристроями і речовинами, засобами підризу [14, с. 132].

4. Фізичного діяння:

4.1. Структурних змін: 4.1.1. Часткових структурних змін. 4.1.2. Якісних структурних змін. 4.1.3. Термічних змін (високої чи низької температури).

4.2. Енергетичних змін: 4.2.1. Електроструму (природного, побутового, промислового). 4.2.2. Електростатичного заряду. 4.2.3. Магнітного поля. 4.2.4. Радіаційних променів. 4.2.5. Інших променевих впливів (сонячного, рентгенівського, інфрачервоного, ультрафіолетового тощо) [12, с. 132].

5. Хімічного діяння: 5.1. Окислення. 5.2. Відновлення. 5.3. Розкладання. 5.4. Заміщення. 5.5. Змішаних хімічних реакцій [12, с. 132].

6. Фізико-хімічного діяння: 6.1. Обкопчування. 6.2. Оплавлення.

6.3. Обвуглення. 6.4. Спеління. 6.5. Інших фізико-хімічних впливів (реакцій) [12, с. 132].

7. **Біологічного діяння**, що може мати подальший поділ на сліди діяння правопорушення від мікроорганізмів, комах, риб, плазунів, птахів, ссавців та ін. [12, с. 132].

Можлива класифікація **слідів діяння правопорушення і за механізмом утворення залежно від:**

1. **Просторової орієнтації змін на носії (слідосприймаючий об'єкт):**

1.1. Поверхневі сліди, коли зміни на носії вимірюються у двох вимірах (довжина та ширина), наприклад, слід пальця руки на шибці.

1.2. Об'ємні сліди, якщо зміни на носії вимірюються у трьох вимірах (довжина, ширина та висота), зокрема сліди зубів на шоколадній цукерці.

Щодо мікрослідів, ультрамікрослідів та ультраслідів цей класифікаційний поділ не має практичного значення.

Будь-які матеріальні зміни на такому рівні будуть об'ємними, наприклад, навіть периферійний слід якогось предмета, що утворився на папері внаслідок дії сонячної енергії, певною мірою проникає в товщу паперу і буде розглядатися на мікро-, ультрамікро- та особливо ультрарівні як об'ємний слід [12, с. 132].

2. **Локалізації змін на носії:**

2.1. Локальні сліди, коли зміни на носії утворюються в межах контактної поверхні слідують об'єкта, зокрема сліди взуття людини, що утворюються у процесі ходи по м'якій поверхні (м'якому ґрунті тощо).

2.2. Периферійні сліди, якщо такі зміни на носіях утворилися за межами контактної поверхні слідують об'єкта, наприклад, периферійний слід годинника, який раніше знаходився на запиленій поверхні [12, с. 132].

3. **Того, за рахунок субстанції якого саме об'єкта – слідують об'єкта чи слідосприймаючого – утворилися зміни на носії:**

3.1. Сліди нашарування, якщо зміни утворилися за рахунок субстанції від слідують об'єкта або речовин, що знаходилися на ньому в процесі слідують об'єкта, наприклад, слід пальця руки, зафарбованого учнівськими чорнилами, на папері зошита.

3.2. Сліди відшарування, коли зміни утворені внаслідок унесення слідують об'єктом субстанції носія, зокрема слід взуття на щойно пофарбованій підлозі.

3.3. Комбіновані сліди, механізм утворення яких передбачає утворення матеріальних змін частково за рахунок субстанції як носія, так і слідують об'єкта [12, с. 133].

4. **Динаміки слідують об'єкта:**

4.1. Статичні сліди, які утворилися у процесі взаємодії об'єктів, що знаходилися в межах контактних поверхонь кожного з них у стані спокою, а тому рельєф цих поверхонь відображається дзеркально, наприклад, статичний слід у вигляді відбитків переплетіння текстильних волокон одягу потерпілого на лакофарбовому покритті бампера автомобіля, відбитків пальця руки на шибці вікна та ін.

4.2. Динамічні сліди, коли у процесі їх утворення слідують об'єкту в межах контактних поверхонь рухалися відносно один одного, що призводить до появи зміненого відображення рельєфу у вигляді різного роду лінійних слідів, зокрема динамічний слід розпилювання металевого дроту тощо.

4.3. Комбіновані сліди, при утворенні яких об'єкти, що взаємодіють, на початку контакту знаходилися у стані відносного спокою, а потім стали рухатися щодо їх контактних поверхонь [12, с. 133].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Викладений і розвинутий О.С. Тунтулою та підданий подальшій науковій апробації варіант вирішення проблеми з найбільш точного визначення сутності, співвідношення та класифікації понять «сліди», «траси» і «субстанції», а на цій основі й інших наукових основ слідознавства як базисного часткового вчення криміналістики та ординстики не претендує на завершеність і створює лише належну доктринальну основу для остаточного вирішення цих наріжних проблем для криміналістичної та ординстичної науки у процесі широкої коректної наукової дискусії.

Список використаних джерел:

1. Ищенко Е. П. Классификация следов, правила их обнаружения и изъятия. Следы транспортных средств. Прочие следы / Е. П. Ищенко // Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. М. : Высш. шк., 1994. – С. 112–117, 135–138, 138–142.
2. Кириченко А. А. Основы судебной микрообъектологии : монография / А. А. Кириченко. – Харьков : Основа, 1998. – 1220 с.
3. Кириченко О. А. Повний комплект навчально-методичного забезпечення курсу криміналістики : навч.-метод. посібник для слухачів-заочників / О. А. Кириченко, І. Г. Кириченко, Г. І. Васильєв, М. М. Колюка. – Одеса : НДРВВ, 1999. – 260 с.
4. Кириченко О. А. Криміналістика. Навчально-методичне забезпечення : навч.-метод. посібник / О. А. Кириченко, І. Г. Кириченко, Г. І. Васильєв. – Одеса : НДРВВ, 2000. – 172 с.
6. Кириченко О. А. Основы следознания. Лекция № 6. Курс лекций з криміналістики : навч. посібник [Електронний ресурс] / О. А. Кириченко, О. С. Тунтула. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. – 48 с. – Режим доступу : http://philology.mdu.edu.ua/?page_id=344.
7. Кириченко С. А. Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві; генеза і можливості удосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. А. Кириченко ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2009. – 221 с.
8. Криміналістика : підручник / за ред. П. Д. Біленчука. – К. : Атіка, 2001. – 544 с.
9. Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. – М. : Юрид. лит., 1993. – 592 с.
10. Криміналістична трасологія // Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юрі», 2001. – С. 90–110.
11. Курс криминалистики : учебник / под ред. Н. И. Порубова. – Мн. : Вишэйшая шк., 2000. – 335 с.
12. Курс лекцій з криміналістики : навч. посібник [Електронний ресурс] / О. А. Кириченко, Т. О. Коросташова, Ю. О. Ланцедова, О. С. Тунтула, В. С. Шаповалова; за наук. ред. О. А. Кириченка. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – 348 с. – Електронний ресурс : http://librarymnu.kl.com.ua/prac_vucl.html <Інститут історії та права> <№ 25>.
13. Ланцедова Ю. О. Сутність і послідовність роботи з особистісними й речовими доказами у кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. О. Юлія ; Харк. нац. ун-т вн. справ. – Харків, 2009. – 229 с.
14. Салтевський М. В. Слідознання / М. В. Салтевський // Криміналістика : підручник : у 2-х ч. Ч. 1. – Харків : Консум, 1999. – С. 162–306.
15. Тунтула О. С. Отримання доказів та форми їх представлення, оцінки та використання у кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. С. Тунтула ; Національна академія прокуратури України. – К., 2013. – 233 с.

References:

1. E. P. Yshchenko, Klassyfykatsyia sledov, pravyla ykh obnaruzhenyia y yziatyia. Sledi transportnykh sredstv. Prochye sledi / E. P. Yshchenko // Krymynalystyka : uchebnyk / pod red. Y. F. Herasymova, L. Ya. Drapkyna. M. : Vissh. shk., 1994. – Pp. 112–117, 135–138, 138–142.
2. A. A. Kyrychenko, Osnovi sudebnoi mykroobektolohyy : monohrafiya / A. A. Kyrychenko. – Kharkov : Osнова, 1998. – 1220 p.
3. Kyrychenko O. A. Povnyi komplet navchalno-metodychnoho zabezpechennia kursu krymynalistyky : navch.-metod. posibnyk dlia slukhachiv-zaochnykiv / O. A. Kyrychenko, I. H. Kyrychenko, H. I. Vasyliiev, M. M. Koliuka. – Odesa : NDRVV, 1999. – 260 s.
4. O. A. Kyrychenko, Krymynalystyka. Navchalno-metodychne zabezpechennia : navch.-metod. posibnyk / O. A. Kyrychenko, I. H. Kyrychenko, H. I. Vasyliiev. – Odesa : NDRVV, 2000. – 172 p.

6. O. A. Kyrychenko, *Osnovy slidoznavstva. Lektsiia № 6. Kurs lektsii z kryminalistyky : navch. posibnyk [Elektronnyi resurs]* / O. A. Kyrychenko, O. S. Tuntula. – Mykolaiv : MNU imeni V. O. Sukhomlyns'koho, 2017. – 48 s. – Rezhym dostupu : http://philology.mdu.edu.ua/?page_id=344.
7. S. A. Kyrychenko, *Sutnist i klasyfikatsiia dokaziv ta yikh dzherel u kryminalnomu sudochynstvi; geneza i mozhlyvosti udoskonalennia : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09* / S. A. Kyrychenko ; *Klasychnyi pryvatnyi universytet. – Zaporizhzhia, 2009. – 221 p.*
8. *Kryminalistyka : pidruchnyk / za red. P. D. Bilenchuka. – K. : Atika, 2001. – 544 p.*
9. *Kryminalistyka : uchebnyk / pod red. Y. F. Panteleeva, N. A. Selyvanova. – M. : Yuryd. lyt., 1993. – 592 p.*
10. *Kryminalistychna trasolohiia // Kryminalistyka : pidruchnyk / za red. V. Yu. Shepitka. – K. : Vydavnychi Dim "In Yuri", 2001. – Pp. 90–110.*
11. *Kurs kryminalistyky : uchebnyk / pod red. N. Y. Porubova. – Mn. : Vyshieishaia shk., 2000. – 335 p.*
12. *Kurs lektsii z kryminalistyky : navch. posibnyk [Elektronnyi resurs]* / O. A. Kyrychenko, T. O. Korostashova, Yu. O. Lantsedova, O. S. Tuntula, V. S. Shapovalova; za nauk. red. O. A. Kyrychenka. – Mykolaiv : Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2014. – 348 p. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://librarymnu.kl.com.ua/prac_vycl.html <Instytut istorii ta prava> <№ 25>.
13. Yu. O. Lantsedova, *Sutnist i poslidovnist roboty z osobystisnymi y rechovymi dokazamy u kryminalnomu sudochynstvi : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09* / Yu. O. Yuliia ; *Khark. nats. un-t vn. sprav. – Kharkiv, 2009. – 229 p.*
14. M. V. Saltevskiy, *Slidoznavstvo / M. V. Saltevskiy // Kryminalistyka : pidruchnyk : u 2-kh ch. Ch. 1. – Kharkiv : Konsum, 1999. – Pp. 162–306.*
15. O. S. Tuntula, *Otrymannia dokaziv ta formy yikh predstavlennia, otsinky ta vykorystannia u kryminalnomu provadzhenni Ukrainy : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09* / O. S. Tuntula ; *Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy. – K., 2013. – 233 p.*